

Børnetalsmandens børnepolitiske anbefalinger

ALLE BØRN ER VÆRDIFULDE

BØRNETALSMANDENS BØRNEPOLITISKE ANBEFALINGER
ALLE BØRN ER VÆRDIFULDE

Udgivet af Børnerettighedsinstitutionen MIO – Juni 2017

Tekst af Aviâja Egede Lyng, Trine Nørby Olesen og Camilla Nymand Petersen

Grafik Nuisi Grafik

Tryk Nuuk Offset

INDHOLD

- 5 **Sådan kan du være med til at styrke børns rettigheder!**
- 6 **Implementering af Børnekonventionen**
  - 6 Lovgivning
  - 6 National handlingsplan
  - 7 Undervisning
- 8 **Alle børn og unge skal have uddannelse**
  - 8 Unge uden uddannelse
- 10 **Børn og unge over den kriminelle lavalder**
- 12 **Børns ret til sundhed**
- 14 **Børn i mindrebemidlede familier**
- 16 **Børn og unge med handicap**
  - 16 Data og viden
  - 16 Skolegang og uddannelse
  - 16 Generelle rettigheder
  - 17 Handicaptalsmand
- 18 **Børn og unge anbragt udenfor hjemmet**
  - 18 Handleplaner og tilsyn
  - 18 Plejefamilier
  - 19 Kulturel identitet
  - 20 Anbringelse af børn med handicap
  - 20 Børn på elevhjem
- 22 **Børns ret til at klage**
- 24 **Børn og unge på nettet**
- 26 **Mobning og krænkelse**
- 28 **Når forældre går fra hinanden**
- 30 **Børn og misbrugsproblematikker**
  - 30 Hash og snifning
  - 30 Alkohol og rygning
  - 31 Misbrugsbehandling
- 32 **Børns ret til beskyttelse mod vold og overgreb**
  - 32 Vold
  - 32 Seksuelle overgreb
- 34 **Resocialisering**
- 35 **Demokratiske rettigheder for børn**
- 36 **Referenceliste**

SÅDAN KAN DU VÆRE MED TIL AT STYRKE BØRNS RETTIGHEDER!

Vi har i Grønland store udfordringer med at sikre børns rettigheder – de rettigheder som er udtrykt i FN's Konvention om Barnets Rettigheder (Børnekonventionen). En stor del af vores børn og unge mistrives f.eks. på grund af problemer i skolen, sociale problemer i hjemmet, misbrugsproblemer eller overgreb.

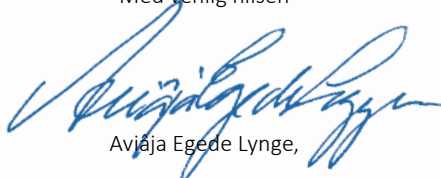
Flere børn modtager ikke den hjælp, de har ret til, ligesom flere børn, der er en del af de mørketal, jeg er blevet bekendt med under mine rejser, ikke modtager tilbud om hjælp, fordi de ikke fremgår af nogen lister. Efter gældende lovgivning har de enkelte kommuner pligt til at føre et aktivt og opsøgende tilsyn med de forhold, børn og unge der lever under i deres kommune.

Dette hæfte rummer mine anbefalinger til, hvordan børn og unges rettigheder kan styrkes indenfor områder, hvor jeg ser nogle særlige udfordringer for børns rettigheder, vilkår og trivsel. Det er områder, som MIO har arbejdet med og har særligt fokus på.

Anbefalingerne retter sig til politikere, beslutningstagere, forældre og andre omsorgsgivere. Pjecen indeholder også anbefalinger fra mine særlige rådgivere - børn og unge fra Grønland om, hvordan vi voksne kan sikre børn og unge et bedre børneliv.

Jeg håber, at du som læser bliver inspireret til at gøre en ekstra indsats for vores børns rettigheder. Børn og unge i Grønland har brug for dig.

Med venlig hilsen

Aviaja Egede Lynge,

Børnetsmand

IMPLEMENTERING AF BØRNEKONVENTIONEN

Børnekonventionen pålægger stater, herunder Selvstyret i Grønland, at udbrede kendskabet om konventionen til både voksne og børn (artikel 42); ligesom Børnekonventionens artikel 4 foreskriver, at deltagerstaterne skal gennemføre al passende lovgivning samt administrative og andre forholdsregler til gennemførelsen af de i konventionen anerkendte rettigheder (Trier Hansen, 2014).

Lovgivning

Det betyder, at Selvstyret skal søge at sikre de rettigheder, der står i Børnekonventionen, i videst muligt omfang inden for de ressourcer, der er til rådighed. Dette kan være i specifikke lovgivninger, der direkte omhandler børne- og ungeområdet, ligesom det kan omhandle lovgivning, der berører børn og unges udvikling og trivsel, som f.eks. i den nye lov om støtte til børn.

National handlingsplan

Det er børnene, som betaler prisen for kort-sigtede handleplaner, og det er børnene, som betaler prisen for, at voksne sætter sig selv i første række. Det er nødvendigt at tage næste skridt for at forbedre børnenes vilkår.

”Vi har brug for en national handlingsplan for at løfte børn og unges vilkår nu. En plan hvor vi - med en fælles holdning til hvilket liv vi ønsker for landets børn - kan arbejde henimod ét fælles mål”.

Børnetalsmanden

Børnetalsmanden mener, at det er nødvendigt med en langsigtet national og koordineret handlingsplan, der sætter børn først, indtager dem og som går på tværs af landspolitiske, kommunalpolitiske og partipolitiske skel. Med en koordineret handlingsplan bør alle instanser, som har med børn at gøre, samarbejde på tværs for at sikre børns tarv og vilkår. Handleplanerne bør følges og implementeringen af handleplanen og dens resultater bør løbende drøftes i Inatsisartut.

”Ved at tage et fælles ansvar på tværs af regionale grænser og partipolitiske skel vil vi bruge vores kræfter på at hjælpe landets børn til at få sikret deres rettigheder, frem for at bruge tiden på at skyde skylden på hinanden”.

Børnetalsmanden

Undervisning

En del af MIO's arbejde består i at udbrede kendskabet om Børnekonventionen, dette særligt hos børn og unge. Derfor har MIO i samarbejde med Institut for Menneskerettigheder (IMR) undervist lærerstuderende i Børnekonventionen, således at de som kommende lærere kan formidle og undervise børn og unge om deres rettigheder.

"Der har været et godt samarbejde med Institut for læring ift. at implementere rettighedsaspektet i læreruddannelsen".

Børnetalsmanden

MIO ser flere fordele i, at menneskerettighedsaspektet, herunder børns rettigheder, bliver en fast del af lærerstuderendes, pædagogstuderendes og socialrådgivernes uddannelse.

Børnekonventionens artikel 4 og 42.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at der sikres økonomiske og personalemæssige ressourcer til den nye lov om støtte til børn
- at der i udarbejdelse og ændringer af lovgivning altid laves en beregning af konsekvenser for børne og unge
- at der på tværs af landspolitiske, kommunalpolitiske og partipolitiske skel udarbejdes en national handlingsplan, der skal sikre børns rettigheder og vilkår
  - den nationale handlingsplan bør udarbejdes i samarbejde med borgere regionalt og lokalt
- at menneskerettigheder, herunder Børnekonventionen, bliver en fast del af studieordningen i Ilinniafissuaq – lærerstudiet, samt på uddannelsen for socialrådgivere og pædagoger
- at menneskerettigheder, herunder Børnekonventionen, bliver en fast del af folkeskolens curriculum

ALLE BØRN OG UNGE SKAL HAVE UDDANNELSE

Grønland skal fremme uddannelse og bidrage til fremme viden og lette adgangen til moderne undervisningsmetoder - Børnekonventionens artikel 29.

Den nyeste HBSC-undersøgelse fra 2014 om trivsel blandt skolebørn viser, at omtrent 82 % af folkeskoleeleverne virkelig godt eller godt kunne lide at gå i skole. Der ses dog en tendens til, at skoletilfredsheden daler med alderen (Niclasen 2015).

I en evaluering af Grønlands folkeskole fra 2015 nævnte 60 % af lærerne problemer med elevernes adfærd som de største udfordringer, der ses på skolerne i disse år. Uro, aggressivitet, manglende respekt, mobning, forsømmelser samt manglende engagement, motivation, koncentrations- og samarbejdsevner nævnes i den forbindelse af lærerne (Danmarks Evalueringsinstitut 2015).

MIO får desværre også henvendelser om unge, som bliver smidt ud af skolen eller elevhjem og ikke får den skolegang, de har krav på derefter. MIO har også oplysninger om børn og unge, som ikke får undervisning, f.eks. mens de er anbragt udenfor hjemmet. Dette er en tilsidesættelse af deres rettigheder og det er i øvrigt også et brud på skolelovgivningen i Grønland.

Unge uden uddannelse

I dag er der mange unge, som afslutter folkeskolen uden at kunne komme videre i uddannelsessystemet. Unge i aldersgruppen 16-18 år, der hverken kommer på efterskole eller i uddannelse, udgjorde i 2014 63,5 % af samtlige unge i Grønland (Finansdepartementet, 2016). MIO er bekendt med, at tallet er faldet siden 2014.

Børnekonventionens artikel 28 og 29.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at der fokuseres på at styrke folkeskolen, så de unge kan gå derfra videre i uddannelsessystemet
- at det undersøges, hvor mange børn og unge der ikke færdiggør folkeskolen, samt hvad årsagerne hertil er, og at der laves en plan for at nedbringe antallet
- at de unge inddrages i forhold til spørgsmålet om, hvad årsagerne er til, at de ikke går videre i uddannelse
- at der igangsættes initiativer, der støtter op om skolegangen for børn på elevhjem, samt initiativer der støtter anbragte børns skolegang
- at undervisningen til børn med komplicerede læringsbehov tilpasses det enkelte barn, herunder dets livsomstændigheder og udfordringer
- at der igangsættes undersøgelser og initiativer, der støtter op om unges uddannelse, således at unge fastholdes i uddannelsessystemet

BØRN OG UNGE OVER DEN KRIMINELLE LAVALDER

Når man er under 18 år, skal man altid have mulighed for at afsones under trygge vilkår. Afsoningen skal have et rehabiliterende sigte og derfor er det vigtigt, at der er specialuddannede personale, som hjælper de unge på rette kurs igen. Børn under 18 år skal afsones adskilt fra voksne.

Siden åbningen i 2014 af Isikkivik, Grønlands eneste sikrede institution for unge kriminelle, har der ikke været placeret unge under 18 år på anstalterne i Grønland (Forstander, Isikkivik, 2016). De unge anbringes adskilt fra voksne, som FN's Konvention om Barnets Rettigheder artikel 37 (c) foreskriver det. Hvis unge anbringes i anstalter, er det kun i en kort periode, indtil en egnet socialpædagogisk anbringelse kan finde sted (Politimesteren i Grønland; Direktør i Kriminalforsorgen, 2016).

MIO har fået oplyst, at personalet omkring de unge primært fungerer som rådgivere og støttepersoner fremfor opdragere (Isikkivik). Det er vigtigt, at de unge modtager den rette hjælp og støtte under anbringelsen, og lærer nye måder at handle på i samfundet, således at de kan vende tilbage til hverdagen som sociale og ansvarlige individer.

Børnekonventionens artikel 3, 20, 37, 40 og FN's Komité for Barnets Rettigheder General Comment¹ nr. 10.

---

¹ General Comments er udlægninger eller forklaringer på, hvordan en bestemt problemstilling står i forhold til en konvention, ofte i forhold til en bestemt artikel i en konvention.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at alle kommuner laver en plan for at reducere ungdomskriminaliteten
- at personalet, der arbejder med unge i Isikkivik, er særligt uddannede indenfor det socialpædagogiske område eller opkvalificeres hertil. Det er vigtigt, at personalet har kompetencerne til at koordinere indsatserne for de unge under anbringelse og efter løsladelse
- at anbringelser af kriminelle unge altid har et resocialiserende sigte
- at unge, der tilbageholdes og afventer anbringelse, sikres beskyttelse

BØRNS RET TIL SUNDHED

Børnekonventionens artikel 24 beskriver alle børns ret til at opnå den højst mulige grad af sundhed.

MIO er bekendt med, at flere børn og unge lever under de sundheds- og trivselsmæssige standarder, de har ret til. Sundhed er en forudsætning for indlæring og bør derfor opprioriteres.

MIO anerkender Folkesundhedsprogrammet Inuuneritta II, men efterlyser konkrete tiltag, der sikrer, at alle børn og unge i landet får gavn af programmet; ligesom det bør sikres, at alle børn og unge, der mistrives, får mulighed for behandling.

Af "HBSC-undersøgelsen 2014" fremgår det, at unge fra hjem præget af lav socioøkonomisk position havde væsentligt dårligere fysisk og psykisk helbred, havde risikobetonet sundhedsadfærd og havde en opvækst præget af vold, seksuelle overgreb og alkoholmisbrug (Niclasen, 2015).

MIO er bekendt med, at børn og unge i Grønland ikke har lige adgang til sundhedsmæssige ydelser. Det har i en længere årrække været kendt, at det landsdækkende Dronning Ingrid's Hospital (DIH) mangler en landsdækkende børneafdeling, samt at sundhedsvæsnet har store udfordringer med manglende og skiftende personale i byer og bygder. Desuden er der kun en pædiater og en børnesygeplejerske i Grønland, hvilket gør det svært for børn og unge i landet at blive tilset af specialuddannet sundhedsfagligt personale.

MIO ser flere udfordringer på sundhedsområdet, og henviser til MIO's parallelrapport til FN's Komité for Barnets Rettigheder (CRC) 2016 for flere oplysninger herom.

Børnekonventionens artikel 3, 24 og FN's Komité for Barnets Rettigheder General Comment no. 15.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at børn og unge i Grønland sikres lige adgang til sundhedsydelse
- at man i kommunalt regi udarbejder sundhedspolitikker på alle børn- og ungeområder
- at man arbejder for at mindske social ulighed i sundhed
- at det sikres at der bliver etableret en børneafdeling i sundhedssektoren
- at der udarbejdes lokale og regionale strategier – i samarbejde med borgerne – der forebygger forhold indenfor social og sundhedsmæssige forhold, som f.eks. selvmord, misbrug, kønssygdomme, overvægt m.v.

BØRN I MINDREBEMIDLEDE FAMILIER

”Ethvert barn har ret til den levestandard, der kræves for barnets fysiske, psykiske, åndelige, moralske og sociale udvikling”, Børnekonventionens artikel 27.

MIO's rapport "Ingen børn skal vokse op i fattigdom" fra 2013 viste, at 11,7 % af alle børn vokser op i relativ økonomisk fattigdom, der defineres som under 50 % af medianindkomsten. Rapporten viste også, at 40 % af alle familier i løbet af det sidste år havde modtaget offentlig hjælp på forskellig vis. Nogle som engangsydelse, andre som hjælp til forsørgelse af familien.

Det kan have store konsekvenser for et barn at vokse op i en familie med få økonomiske ressourcer. Det mærkes bl.a. ved manglende muligheder for at deltage i udviklende aktiviteter på samme niveau som deres jævnaldrende. Rapporten viser, at det har betydning for børnenes sundhed, risikoadfærd, udvikling og selvforståelse.

Rapporten peger endvidere på, hvordan børnefattigdom og social ulighed hænger sammen med en lang række sociale problemstillinger og børns trivsel, såsom alkoholmisbrug i familien, vold i hjemmet, selvmordsadfærd blandt unge, selvvurderet helbred samt risikoadfærd som indtagelse af alkohol og rygning.

Siden MIO's rapport udkom, har Inatsisartut diskuteret, om der skulle indføres en fattigdomsgrænse i Grønland. Forslaget blev desværre afvist bl.a. med den begrundelse, at fattigdom ikke kun handler om økonomiske ressourcer.

”Det er jeg som Børnetalsmand enig i, men det handler også om økonomiske ressourcer. Derfor er vi nødt til at få et overblik over, hvordan vi kan få et for vores samfund mere retvisende billede af omfanget af børn, som vokser op i fattige familier med de konsekvenser, det kan have for deres videre udvikling, så der kan handles på denne viden”.

Børnetalsmanden

Børnekonventionens artikel 19, 24 og 26.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at der fastsættes en national fattigdomsgrænse
- at fattigdom monitoreres ud fra flere indikatorer og at der følges politisk op på resultaterne
- at der udarbejdes en national strategi for bekæmpelse af fattigdom, som kan implementeres både nationalt og kommunalt
- at der fokuseres på den økonomiske og sociale ulighed i det politiske arbejde på børn og ungeområdet
- at det opsøgende arbejde i børneårene opprioriteres og at der gøres en særlig indsats for at bryde den sociale arv
- at sociale indsatser rettes mod hele familien, så ændringer af u hensigtsmæssige levevaner ikke videreføres i næste generation

BØRN OG UNGE MED HANDICAP

Børnekonventionens artikel 23 giver børn med handicap ret til ekstra beskyttelse. Derudover giver Børnekonventionens øvrige artikler børn og unge med handicap en række rettigheder på væsentlige områder, såsom uddannelse, fritid, familieliv, sundhed m.m.

Data og viden

Der er meget begrænset viden om vilkårene for børn og unge med handicap. Der foreligger ingen nyere undersøgelser af vilkår eller nøgletal for børn og unge med handicap. Det fremgår dog af "HBSC-undersøgelsen 2014", at andelen af børn og unge, der omfattes af forordningen om hjælp til personer med vidtgående handicap, er stigende (Niclasen, 2015).

Skolegang og uddannelse

En række af de børn og unge, der har handicap, får ikke den skolegang, de har ret til, ligesom der er mangel på kvalificerede under-

visere. Rapporten "Naalakkersuisuts uddannelsesplan II" viser, at der i 2012 var 502 elever, som modtog vidtgående specialundervisning enten i specialklasse (62 %), på hold (22,6 %), eneundervisning (11,9 %) eller som personlig assistance (1,9 %), (Grønlands Selvstyre, 2016). Det ses i "Grønlands folkeskole – Evaluering 2015", at det er meget forskelligt, hvilke kompetencer der er til rådighed for specialundervisning på de enkelte skoler.

Hjemmestyrets bekendtgørelse nr. 22 af 23. juli 1998 om Folkeskolens specialundervisning og anden pædagogisk bistand er ikke blevet opdateret på trods af ny skolelovgivning i 2002 med opdatering i 2012. Dette kan have konsekvenser for børn og unge med svære funktionsnedsættelser, der ikke tilgodeses ift. læringsmål, trinprøver, afgangsprøver, fag m.v.

Generelle rettigheder

Børn med handicap har samme rettigheder som andre børn. Herudover har de nogle særlige rettigheder på baggrund af deres handicap.

Der er i den gældende handicaplovgivning intet krav om, at børn og unge høres i forbindelse med, at der træffes beslutninger, som vedrører dem. Børn og unge med handicap

har – som alle børn jf. Børnekonventionen – ret til at blive inddraget i forhold, der vedrører dem.

I Grønland findes der ikke en lov om forbud mod diskrimination på baggrund af f.eks. race, etnicitet eller handicap, ligesom der heller ikke findes et klageorgan herfor. Det betyder, at børn og unge med handicap ikke kan få behandlet sager, hvor de føler sig diskrimineret eller ulige behandlet grundet deres handicap.

Tilgængelighed er afgørende for børn og unges udvikling, når disse har et handicap (Trier Hansen, 2014). Dette gælder offentlige bygninger, transport og andre faciliteter, herunder sundheds- og uddannelsesinstitutioner. MIO ser et behov for, at der følges op på dette område, særligt i mindre byer og bygder.

Handicaptalsmand

MIO er glad for beslutningen om at oprette en institution med en Handicaptalsmand. MIO stiller spørgsmålstejn ved, om der er tilstrækkelige ressourcer til at kunne varetage opgaven, herunder eksempelvis den landsdækkende monitorering af vilkår for børn og unge med handicap.

Børnekonventionens artikel 23.

Børnetalsmanden anbefaler,

- **at der indsamles data med henblik på at kunne målrette indsatser for børn og unge med handicap**
- **at undervisere opkvalificeres til at kunne undervise børn og unge med forskellige handicap indenfor det almindelige skolesystem**
- **at lovgivningen ift. handicap og skolegang opdateres**
- **at der i Inatsisartutlov om erhvervsuddannelser tages hensyn til unge med særlige behov**
- **at retten til inddragelse indføres i lovgivningen vedrørende handicap**
- **at der indføres forbud mod diskrimination pga. handicap**
- **at børn og unge med handicap sikres lige adgang til offentlige faciliteter og aktiviteter**
- **at der tilføres tilstrækkelige økonomiske- og personalemæssige ressourcer til den kommende Handicaptalsmand**

BØRN OG UNGE ANBRAGT UDENFOR HJEMMET

Børnekonventionens artikel 20 giver børn, der anbringes udenfor hjemmet, en særlig ret til beskyttelse og bistand fra statens side, ligesom artiklen beskriver, at det er statens ansvar at sikre barnet alternativ omsorg, når barnet er afskåret fra sine familiemæssige omgivelser.

I rapporten "Afdækning, Handleplaner, Anbragte børn og unge" udarbejdet for Departement for Familie og Justitsvæsen i 2015 anslås det, at 4,2 % af børn og unge var anbragt i 2015 (Grønlands Selvstyre).

Handleplaner og tilsyn

I ovennævnte rapport "Afdækning, Handleplaner, Anbragte børn og unge" ses det, at opdateringen af handleplaner inden for anbringelsesområdet er mangelfuld (2015). I 2014 manglede 500 ud af 642 anbringelses-sager handleplaner eller opdateringer af disse (ibid). Udarbejdelsen af handleplaner er lovbestemt jf. Landstingsforordning nr. 1 af 15. april 2003 om hjælp til børn og unge § 14 og 15.

MIO modtager ofte henvendelser fra borgere, der bekymrer sig over, at der ikke laves handleplaner for deres børn eller børn de kender. Børn og unge, der anbringes udenfor hjemmet, har brug for støtte i deres udvikling, ligesom de har brug for støtte efter deres anbringelse – dette uagtet deres alder. Uanset barnets baggrund bør der arbejdes på at skabe mulighed for barnets tilbagevenden til hjemmet, medmindre hensynet til barnets videre udvikling og sundhed taler imod det.

MIO's rapport "Et menneske er et menneske – lige meget hvor lille det er" fra 2013 viser, at det kniber med inddragelsen af børnene, f.eks. bliver de store børn ikke inddraget i arbejdet med handleplaner (Olesen og Holm, 2013).

Plejefamilier

Af rapporten "Undersøgelse af plejefamiliers rammer og vilkår" fremgår det, at børn, der anbringes udenfor hjemmet, oftest anbringes i plejefamilier (2010).

"Endelig er det en udfordring, at der kun i begrænset omfang føres tilsyn med plejefamilierne, ligesom der også kun i få tilfælde følges op på handleplanerne. I langt hovedparten af plejefamiliesagerne udarbejdes

der slet ikke en handleplan. Det gør det vanskeligt at opnå kontinuitet og et højt fagligt niveau i sagsbehandlingen” (Deloitte, 2012). Børnetalsmandens rejserapporter viser udfordringer med ansøgninger om plejetilladelser og plejevederlag, ligesom behovet for støtte og vejledning til plejefamilier italesættes af flere (MIO, 2017). Rejserapporterne viser desuden, at der er problemer med en del plejebørns trivsel (MIO, 2016; *ibid.*). Tilsynsrapporter fra Selvstyret underbygger, at der er behov for opstramning ift. tilsyn med plejefamilier (Departementet for Familie og Justitsvæsen, 2016).

Kulturel identitet

I forbindelse med høringen om en ny lov om støtte til børn blev MIO bekendt med, at det vurderes, at halvdelen af alle anbragte børn anbringes i en anden by, end den de kommer fra, og derfor dagligt lever langt fra deres forældre og andet netværk (www.ina.gl). Muligheden for at opretholde en sund og udviklende kontakt – hvor det vurderes til gavn for barnet - mellem barnet og dets omsorgsgivere vil være sparsom og oftest kun over telefon. MIO anerkender, at det i flere tilfælde kan være til gavn for barnet at flytte til en anden by (f.eks. af behandlingsmæssige årsager), dog er det vigtigt at have in

mente, at forholdene internt i landet er meget forskellige fra øst til vest og nord til syd, hvilket kan have en indflydelse på barnets kulturelle identitet. Grønland er et samfund med mange forskellige kulturer, livsformer og livsforståelser. Det er også et samfund, hvor mange mennesker – herunder børn - oplever at blive diskrimineret eller udstødt, f.eks. fordi de er anbragt udenfor hjemmet, kommer fra en familie med få midler, taler et andet sprog end de andre, har et handicap eller på anden måde skiller sig ud.

Anbringelse af børn med handicap

Børn med handicap kan også anbringes udenfor hjemmet (jf. Landstingsforordning nr. 7 af 3. november 1994 om hjælp til personer med vidtgående handicap og Hjemmestyrets bekendtgørelse nr. 64 af 29. december 1994 om døgninstitutioner m.v. for børn og unge samt for personer med vidtgående handicap). Bekendtgørelsen giver mulighed for 2 årlige besøgsrejser til barnet med handicap, forældremyndighedsindehaver eller en anden end indehaveren af forældremyndigheden i forbindelse med barnets ophold på en institution uden for hjemstedet. Bekendtgørelsen indeholder meget få retningslinjer om barnets ret til kontakt til familien og andet netværk: "Lovgivningens manglende inddragelse af den unge og meget begrænsede adgang til at opretholde kontakten med familien kan være på kanten med de generelle principper om inddragelse og retten til familieliv og beskyttelse, i tilfælde af adskillelse fra familien, i både børnekonventionen og handicapkonventionen" (Trier Hansen, 2014).

Børn på elevhjem

En særlig gruppe børn, der anbringes udenfor hjemmet, er børn der skal på elevhjem grundet manglende mulighed for skolegang på de ældste klassetrin i hjembyen/bygden. Børnetalsmanden har gennem sine rejser mødt flere børn, nogle helt ned til 12 år gamle, der bor på elevhjem og som oplever begrænset hjælp, støtte og omsorg fra voksne i hverdagen (MIO, 2016 og 2017). Personalet på elevhjemmene skal både varetage den faglige og omsorgsmæssige støtte, børnene har behov for. Derfor er det vigtigt, at personalet er uddannet og løbende modtager vejledning og opkvalificering i arbejdet. Derudover ankommer flere børn med psykisk mistrivsel og har brug for særlig støtte hertil (ibid.). Der bør foreligge klare juridiske regler og pædagogiske rammer herfor; dette for børnenes trivsel.

Børnekonventionens artikel 9, 20, 21, 25, 28 og 30.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at behovet for at børn anbringes udenfor hjemmet mindskes
- at der på kommunalt niveau laves en plan for, hvordan reaktionstiden i børn- og ungesager kan nedbringes
- at der udarbejdes klare regler og retningslinjer for, hvordan børn og unge inddrages i beslutninger, der vedrører dem
- at der føres tilsyn med området for plejefamilier, herunder privat-arrangerede plejeanbringelser
  - at plejefamilier modtager den støtte, de har ret til og behov for
- at der på relevante uddannelser som socialrådgiver- og pædagoguddannelsen – samt på efteruddannelsesområderne herfor – etableres særligt tilrettelagte kurser, der omhandler anbringelser af børn udenfor eget hjem
- at der tages hensyn til barnets kulturelle identitet ved anbringelser
- at opretholdelsen af kontakt mellem det anbragte barn og barnets forældre sikres, såfremt dette vurderes at være til barnets bedste
- at de nødvendige lovgivningsmæssige rammer er på plads for området for elevhjem. Personalet på elevhjem bør være kvalificeret til at støtte børnene både fagligt og omsorgsmæssigt

BØRNS RET TIL AT KLAGE

Barnet har ret til at blive hørt, når barnets rettigheder påvirkes, udtrykke sine synspunkter og klage over en tilsidesættelse af konventionen.

I dag kan børn klage over beslutninger, som vedrører dem, til Inatsisartuts Ombudsmand.

”Det skal gøres meget lettere for børn og unge at klage, hvis de føler, at der er blevet truffet en beslutning, de ikke er enige i eller hvis deres mening ikke er blevet hørt”.

Børnretsalsmanden

Det kan f.eks. være, hvis de er blevet anbragt et sted, hvor de ikke trives og deres ønske om at flytte ikke bliver hørt eller hvis der træffes en beslutning om deres skolegang, som de ikke er enige i. Det kan også handle om, at barnet flere gange har henvendt sig til kommunen for at få hjælp, men at kommunen ikke gør noget.

At give børn og unge muligheder for at klage er ikke det samme, som at de altid skal have ret. Nogle gange er vi voksne bedre til at træffe beslutninger for barnet og vurdere, hvad der er til barnets bedste. Men børn har ret til at blive hørt og ret til at ytre deres holdninger.

MIO har i dag et samarbejde med Inatsisartuts Ombudsmand om at gøre det lettere for børn at klage. Ombudsmandens kontor har således en medarbejder, som særligt tager sig af klager fra børn og der er udarbejdet børnevenligt materiale om, hvordan og hvad man kan klage over.

Alligevel kan det være meget vanskeligt for et barn eller en ung at skulle klage til Inatsisartuts Ombudsmand og derfor bør der laves mere tilgængelige klagemuligheder for dem. MIO anerkender, at der med den kommende lov om støtte til børn arbejdes på en mere direkte klageadgang til børn. MIO følger fortsat dette arbejde.

Læs mere om børns klageadgang her: www.ombudsmand.gl/boern-og-unge

Børnekonventionens artikel 12 og 13.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at børns klagemuligheder generelt udvides
- at der sikres særlig hjælp til at klage for børn med handicap
- at de eksisterende klagemuligheder gøres mere tydelige
- at Grønland tiltræder den 3. tillægsprotokol til Børnekonventionen, som handler om børns klageadgang

BØRN OG UNGE PÅ NETTET

Børn og unge har ret til at indhente information, ytre sig og til beskyttelse mod personlige psykiske krænkelser eller indblanding eller angreb på privat- og familieliv.

Børn og unge benytter internettet dagligt og de fleste benytter det alene (MIO, 2016). Der er dog fortsat meget ulige adgang til internettet i Grønland, flere steder benyttes skolens eller bibliotekets computer til at gå på nettet.

Der er flere fordele ved internettet: læring, samvær og udvikling. Børn og unge har ret til information, der fremmer deres sociale, åndelige og moralske velfærd, gennem forskellige kilder (Børnekonventionens artikel 17). Det er dog ikke altid uden risici at benytte internettet og mobiltelefoni – deling af private og personfølsomme oplysninger, krænkelser og mobning kan opstå. Det er derfor vigtigt, at der med udgangspunkt i persondataloven for Grønland, arbejdes på beskyttelse af børn og unges rettigheder på nettet, ligesom vejledning om sikkerhed på nettet (og mobiltelefoni) bør adresseres.

MIO har kendskab til unge, der krænkes af voksne på internettet, ligesom cyber-chikane (digital mobning) synes at være et voksende problem (se desuden s. 26 vedr. mobning).

Børnekonventionens artikel 16, 17 og 19.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at børn og unge sikres lige adgang til information – også på internettet
- at man i de enkelte kommuner indfører undervisning og vejledning i sikkerhed på internettet
  - evt. implementerer dette i curriculum for folkeskolen (da internettet er til for at blive)
- at man i kommunerne udarbejder forebyggende strategier mod digital mobning

MOBNING OG KRÆNKELSER

Børn og unge har ret til at indhente information, ytre sig og til beskyttelse mod personlige psykiske eller fysiske krænkelse.

Mobning kan sætte ar på sjælen langt hen i livet. Både for den mobbede og mobberen. Selvskade, ensomhed og senere risikoadfærd kan være nogle af konsekvenserne.

Undersøgelser viser en sammenhæng mellem mobning og risikoadfærd som f.eks. rygning og indtag af alkohol (Niclasen m.fl. 2007, Niclasen og Bjerregaard 2011).

Af undersøgelsen "Unge trivsel i Grønland 2011" fremgår det, at 85 % af adspurgte elever aldrig havde følt sig mobbet eller var blevet mobbet få gange indenfor de seneste par måneder. Til gengæld havde én ud af ti af eleverne følt sig mobbet mindst en gang om ugen. Undersøgelsen viste også, at godt én ud af tre unge, der følte sig mobbet ugentligt, selv mobbede andre ugentligt (Pedersen og Bjerregaard 2012; Niclasen 2015).

MIO's SMS-rådgivning 1899 modtager ofte henvendelser om mobning, særligt fra piger. I 2016 lå mobning som nummer seks ud af 21 forskellige henvendelsesårsager; i 2015 var mobning den anden hyppigste årsag til henvendelser.

Med internettet og mobiltelefoner er et andet fænomen "cyber chikane" eller "digital mobning" opstået. I Grønland forekommer denne form for mobning også og modtagelse af grimme beskeder er den hyppigste form for digital mobning blandt børn og unge i landet (Niclasen, 2015). Mobningen kan også bestå af deling af billeder, videoer o.lign. uden samtykke. Den digitale verden er voksende og sikkerheden på nettet og telefonen er et område, der endnu forekommer nyt for mange, hvilket gør tidlige indsatser og forebyggelse nødvendige.

"Vi ved, at mobning i høj grad er et gruppefænomen. Det påvirker alle i klassen, stuen eller på arbejdspladsen. Det omhandler ikke kun mobberen og den mobbede. Derfor er det vigtigt, at vi søger at inddrage alle, når vi vil forebygge mobning".

Børnretsmanden

Børnekonventionens artikel 16, 17 og 19.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at det gøres lovpligtigt, at alle skoler og institutioner for børn har en antimobbepolitik
- at børn og unge inddrages i udarbejdelsen af denne
- at digital mobning som fænomen undersøges og forebyggende indsatser igangsættes

NÅR FORÆLDRE GÅR FRA HINANDEN

Børn har ret til at have personlig kontakt til begge sine forældre og blive hørt, også når forældrene går fra hinanden. Forældrene har fælles ansvar for barnets opdragelse og udvikling, men barnets tarv skal altid komme i første række.

Vi ved fra forskningen, at voldsomme konflikter i forbindelse med forældrenes skilsmisse har store negative konsekvenser for børns trivsel (Børns Vilkår). Når forældre ikke formår at samarbejde om fælles løsninger for barnets skyld, kan det give utryghed for barnet. Omvendt er nogle forældre gode til at kommunikere og finde løsninger til gavn for barnet.

Med Forældreansvarsloven, der trådte i kraft den 1. juli 2016, har forældre der ikke er gift, men inden for de seneste 10 måneder før barnets har haft fælles bopæl (folke-registeradresse) og har børn født efter denne dato, fælles forældremyndighed. De øvrige tilfælde – hvor forældre er ugifte, men har børn født efter 1. juli 2016, har moderen fortsat forældremyndigheden alene, indtil andet er bestemt eller aftalt.

Loven regulerer ydermere spørgsmål vedrørende bopæl og samvær. Når barnets forældre skilles eller ikke bor sammen længere, har barnet stadig ret til samvær med den forælder, som barnet ikke bor hos; dette når det er til barnets bedste.

MIO modtager årligt flere borgerhenvendelser omhandlende børns rettigheder i forbindelse med forældrenes skilsmisser. Dette kan omhandle barnets ret til samvær med begge forældre – nogle forældre ønsker samvær, andre er utrygge ved den ene forældres samvær med barnet. MIO opfordrer kraftigt til, at forældre – på baggrund af deres forældreansvar og for barnet skyld – samarbejder om, hvad der er bedst for barnet.

Børnekonventionens artikel 9, 10, 12 og 18.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at der udarbejdes kommunale politikker vedrørende børn og skilsmisser
- at der lokalt sikres støtte til børn, hvis forældre skal skilles eller er blevet skilt
- at domstolene sikres støtte og/eller opkvalificering i forhold til inddragelse børn i forbindelse med spørgsmål om f.eks. forældremyndighed og samvær

BØRN OG MISBRUGS- PROBLEMATIKKER

Børnekonventionens artikel 39 giver børn, der har været udsat for enhver form for forsømmelse, udnyttelse, misbrug eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf, ret til helbredelse og resocialisering.

Unge fra hjem præget af lav socioøkonomisk position havde væsentligt dårligere fysisk og psykisk helbred, havde risikobetonet sundhedsadfærd og havde en opvækst præget af vold, seksuelle overgreb og alkoholmisbrug (Niclasen, 2015). Sådan er konklusionerne fra HBSC-undersøgelsen 2014, og det er alarmerende.

MIO får årligt flere henvendelser både fra børn, unge og voksne omhandlende misbrugsproblematikker, konsekvenserne heraf og oplevelsen af manglende hjælp fra de offentlige myndigheder i forhold til dette.

Hash og snifning

I "Unge trivsel i Grønland 2011" angiver en femtedel af de adspurgte unge at have prøvet enten hash eller snifning (Pedersen og Bjerregaard 2012). Et lignende mønster findes i den seneste HBSC-undersøgelse fra 2014, hvor 27 % af de 15-17-årige havde prøvet hash og 9 % havde røget hash inden for den sidste måned (Niclasen 2015). Der ses et fald i antallet af unge, der har prøvet at sniffe; erfaringen siger dog, at snifning blandt unge ofte kommer i bølger (ibid.) og derfor bør man fortsat være opmærksom på området.

Børnetalsmanden er bekymret for det store forbrug af hash, der er skadeligt - særligt for børns og unges hjerner og udvikling.

Alkohol og rygning

Alkoholforbruget hos børn og unge er faldende. Dette ses både i "Unge trivsel i Grønland 2011", hvor man fandt en positiv ændring i de unges alkoholforbrug fra 2004 til 2011, med en stigning i andelen af unge, der aldrig drikker alkohol, samt i HBSC-undersøgelsen 2014, hvor man fandt et lignende fald i brugen af alkohol blandt unge - hele 56 % af de 15-17-årige havde endnu ikke prø-

vet at drikke alkohol (Pedersen & Bjerregaard, 2012; Niclasen, 2015). Omvendt har unge i Grønland den højeste andel af rygere sammenlignet med andre lande, vi normalt sammenligner os med; antallet er dog faldet siden 2010 (Niclasen, 2015).

”Børn og unge, der vokser op med alkoholmisbrug i familien, er både udsatte for omsorgssvigt og i større risiko for selv at udvikle et alkoholmisbrug op gennem livet”.

Børnetalsmanden

Misbrugsbehandling

I dag tilbydes der kun behandling til børn og unge af misbrugere (Katsorsaavik), men ikke behandling til børn og unge med eget misbrug. I den nationale plan for misbrugsbehandling beskrives en særlig gruppe mennesker, der har behov for udredning og behandlingstilbud – børn og unge med eget misbrug. Misbrugsbehandlingen til børn og unge findes dog endnu ikke.

Børnekonventionens artikel 33 og 39.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at der i de enkelte kommuner udarbejdes lokale strategier for at mindske hash-rygning blandt børn og unge
- at forebyggelse af snifning fortsat sikres
- at viden om unges alkoholforbrug benyttes til fremtidige forebyggelsesindsatser
- at Selvstyret undersøger årsagerne til misbrugsproblematikkerne hos børn og unge
- at der etableres behandlingstilbud til børn og unge med misbrug
- at børn og unge i målgruppen inddrages i forbindelse med udvikling af forebyggelses- og behandlingstilbud

BØRNS RET TIL BESKYTTELSE MOD VOLD OG OVERGREB

Børnekonventionens artikel 19 bestemmer, at staten skal træffe alle passende lovgivningsmæssige, administrative, sociale og uddannelsesmæssige forholdsregler til beskyttelse af barnet.

27 % af grønlandske børn er udsat for omsorgssvigt i nogen eller alvorlig grad (Christensen m.fl. 2008).

Vold

Rapporten "Unge trivsel i Grønland 2011" viser, at én ud af seks unge har oplevet fysisk vold på egen krop fra mindst en forælder og at én ud af ti har oplevet grov fysisk vold på egen krop fra mindst en af forældrene (Pedersen og Bjerregaard, 2012). HBSC-undersøgelsen 2014 viste, at 22 % af børn og unge i folkeskolen har været oppe at slås indenfor det seneste år, flere drenge end piger (Nielsen, 2015).

MIO har kendskab til flere børn og unge, der udsættes for vold. Flere børn og unge føler sig ikke hørt i deres forsøg på at få volden til at stoppe, ligesom flere oplever, at hjælpen kan være svær at finde.

Fysisk og psykisk vold kan have livsvarige voldsomme konsekvenser for den, der udsættes for det.

Børnetalsmanden har gennem sine rejser fået oplysninger om, at kendskabet til Selvstyrets eksisterende handleplan mod vold ikke er stort nok. Der er behov for at udbrede kendskabet til denne.

Seksuelle overgreb

I undersøgelsen "Unge trivsel i Grønland 2011" angav næsten én ud af ti drenge (9,4 %) og én ud af tre piger (32 %), at de har været udsat for et seksuelt overgreb af en voksen og/eller en jævnaldrende, og majoriteten har oplevet det som et overgreb (Pedersen & Bjerregaard, 2012).

Undersøgelsen "Unge i Grønland – med fokus på seksualitet og seksuelle overgreb" viser, at en tredjedel af de adspurgte unge ikke havde noget ønske om, at der skulle ske noget seksuelt, da de havde deres seksuelle debut (Christensen og Baviskar 2015). Seksuelle overgreb finder sted over hele landet, og der er således ikke en kommune, hvor problemet er mere fremtrædende end andre (ibid.).

MIO anerkender de behandlingstilbud, der findes til børn udsat for seksuelle overgreb. Omfanget af behandlingstilbud er dog utilstrækkeligt og giver ikke alle børn mulighed for at få den hjælp, de har ret til.

”Det er voksnes ansvar at beskytte børn mod seksuelle overgreb. Realiteten er dog, at ikke alle børn har voksne rollemodeller og mange børn vokser op i et miljø, hvor seksualitet og krop er tabu og grænser ikke eksisterer”.

Børnetalsmanden

Børnekonventionens artikel 19, 34 og 39.

Børnetalsmanden anbefaler,

- at Selvstyret fortsat arbejder på at nedbringe antallet af børn, der udsættes for omsorgssvigt, forsømmelse, misbrug, udnyttelse, skade, straf eller anden umenneskelig behandling og løbende dokumenterer resultaterne
- at de enkelte kommuner sikrer implementeringen af Selvstyrets handleplan mod vold og at kendskabet til denne udbredes
- at de kommunale skoler indarbejder undervisning, der styrker det enkelte barns integritet, meningsdannelse og viden; dette med henblik på at forebygge overgreb
  - herunder, at der fokuseres på folkeskolens læringsmål, hvor der står skrevet, at seksualundervisning skal foregå fra 1. klasse
- at der sikres behandlingstilbud i hele landet, til børn (og deres familier) som udsættes for vold og overgreb, og at de eksisterende tilbud styrkes

RESOCIALISERING

I henhold til Børnekonventionen artikel 39 har alle børn og unge ret til fysisk og psykisk helbredelse og resocialisering efter at have været udsat for forsømmelse, udnyttelse, misbrug eller anden form for grusom eller umenneskelig behandling eller straf.

Børn har ret til at modtage denne form for hjælp i omgivelser, der fremmer barnets sundhed, selvspekt og værdighed (ibid.).

I MIO har vi stort kendskab til børn og unge, der ikke modtager den hjælp, de har ret til og behov for. Dette kan være hjælp, støtte eller behandling efter overgreb, vold, anbringelser, mobning, rusmiddelmisbrug m.m., ligesom det kan være den hjælp, børn og unge ofte fortsat har brug for efter eksisterende handleplaners ophør, f.eks. i form af efterværn.

Børnekonventionens artikel 19, 27, 39.

Børnetalesmanden anbefaler,

- **at der etableres landsdækkende behandlingstilbud for børn og unge med eget rusmiddelmisbrug**
- **at der etableres landsdækkende behandlingstilbud for børn og unge udsat for vold og overgreb eller anden umenneskelig behandling**
- **at der sikres handleplaner for børn, der anbringes udenfor hjemmet eller anbringes i forvaring**
- **at der sikres mulighed for efterværn for alle børn og unge, der har modtaget nogen form for hjælp gennem kommunen eller Selvstyret**
- **at der udarbejdes planer for resocialiseringstilbud i samarbejde borgerne på lokalt, kommunalt og regionalt niveau**

DEMOKRATISKE RETTIGHEDER FOR BØRN

Børnekonventionens artikel 12 giver børn ret til at udforme egne synspunkter i alle forhold, der vedrører dem.

FN's Børnekonvention giver børn og unge ret til at blive hørt i forhold, der vedrører dem, men mange af de beslutninger eller politikker, som udarbejdes om forhold, der vedrører børn, bliver lavet, uden at børn og unge får mulighed for at sige deres mening.

Det kan være besværligt at skulle inddrage børn, og vores samfund og institutioner er ikke indrettet således, at det er en naturlig del af processen, når der tages en beslutning. Det kan dog være en god investering at høre børnene, hvad de synes. Det kan f.eks. påvirke deres trivsel i skolen, hvis de bliver hørt i forbindelse med ny indretning, skolemåltid eller inddrages mere i planlægningen af undervisningen.

Det er også oplagt, at børn og unge inddrages, når der laves nye børn- og ungepolitikker i kommunerne.

Når børn og unge høres, giver det også styrke og er med til at udvikle dem til at blive stærke medborgere i vores fremtidige samfund.

Derfor er det også dejligt at se, at man på nogle skoler f.eks. træner børn i de demokratiske rettigheder f.eks. ved at lave prøvvalg og man andre steder f.eks. i børnehaver laver madplaner i samarbejde med børnene.

Børnekonventionens artikel 12 og 13.

Børnetalsmanden anbefaler,

- **at kommunerne laver en plan for, hvordan børn og unge kan blive aktive medspillere i beslutninger, som har betydning for deres hverdag**
- **at der gøres en særlig indsats for også at få børn med særlige behov med i arbejdet**
- **at de kommunale børn- og ungeråd inddrages i forbindelse med det kommunalpolitiske arbejde**

REFERENCELISTE

<https://bornsvilkar.dk/om/projekter/projekt-stotte-til-born-i-skilsmisse>

Christensen et al. (2008): Børn i Grønland. En kortlægning af 0-14-årige børns og familiers trivsel. SFI.

Christensen E., Baviskar S. (2015). "Unge i Grønland – Med fokus på seksualitet og seksuelle overgreb". SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København.

Danmarks Evalueringsinstitut (2015). Grønlands folkeskole - Evaluering 2015. Publikationen er kun udgivet i elektronisk form på: www.eva.dk og www.naalakkersu-isut.gl

Deloitte (2010). Undersøgelse af plejefamiliers rammer og vilkår. Deloitte Business Consulting A/S, København.

Deloitte (2012). Analyse af plejefamilieområdet i Grønland. Deloitte Business Consulting A/S, København.

Departementet for Familie og Justitsvæsen (2016). Tilsynsrapport, juridisk sektortilsyn.

Finansdepartementet (2016): Politisk – Økonomisk Beretning 2016. Grønlands Selvstyre.

Grønlands Selvstyre (2015). Rapport - Afdækning, Handlplaner, Anbragte Børn og Unge. Grønlands Selvstyre, Nuuk.

Grønlands Selvstyre (2016): Forslag til finanslov for 2017.

Hansen Trier T. (2014). Gennemgang af internationale konventioners betydning for barnets rettigheder. Grønlands Råd for Menneskerettigheder, Nuuk.

MIO (2015): MIO's viden om børn og unge. Rapporter og undersøgelser 2004-2014. MIO.

MIO (2016). En spørgeskemaundersøgelse af grønlandske 6.-7. klasser. MIO.

MIO (2016): Parallellrapport til FN's Komité for Barnets Rettigheder (CRC). MIO.

MIO (2016). "Pas på mig" Børnetsmandens høring af børn og voksne borgere om børns vilkår i Tasilaq – set i forhold til Børns Rettigheder.

MIO (2017). Kommune Kujalleq. Børnetsmandens rejserapport fra Sydgrønland.

Niclasen B. (2015). Trivsel og sundhed blandt folkeskoleelever i Grønland – resultater fra skolebørnsundersøgelsen HBSC Greenland i 2014. Statens Institut for Folkesundhed, København.

Niclasen B., Bjerregaard P. (2011). "Folkesundhed blandt skolebørn – resultater fra HBSC Greenland undersøgelsen 2010". Statens Institut for Folkesundhed, København.

Niclasen B., Løngaard K., Laursen L., Schnohr C. (2007). "Sundhed på toppen – resultater fra Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) undersøgelsen i Grønland i 2006". INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1, Nuuk.

Olesen T., Holm J. (2013). Et menneske er et menneske – lige meget hvor lille det er. MIO, Nuuk.

Pedersen C., Bjerregaard P. (2012). "Det svære ungdomsliv. Unges trivsel i Grønland 2011 – en undersøgelse om de ældste folkeskoleelever". Statens Institut for Folkesundhed, København.

Pedersen, C. P.; Mikkelsen, S. S. & Bjerregaard, P. (2013): Ingen børn skal vokse op i fattigdom. Statens Institut for Folkesundhed. Grønlands Statistik. MIO.

MIO's børnepolitiske anbefalinger

er udarbejdet med støtte fra

